

«Я МАЮ ОБОВ'ЯЗОК...»
(КІЛЬКА ШТРИХІВ ДО ПОРТРЕТА О. А. СЕРБЕНСЬКОЇ)

Уляна Добосевич

доцент кафедри української мови
Львівського національного університету імені Івана Франка

Олександра Антонівна належить до тих рідкісних особистостей, навколо яких так і пульсує особлива енергія – духовна, наукова і разом з тим якась тепла материнська (чого варте лише звертання «голубонько!»), така потужна аура, в якій відчуваєш себе затишно і неспокійно водночас, бо як можна залишатися спокійним, перебуваючи дуже близько до епіцентру нових ідей, несподіваних запитань і гострих зауважень... У спілкуванні – особисто чи телефоном, віч-на-віч чи в більшому товаристві – стільки барв і напівтонів, що і не завжди передбачаєш, яким буде наступний крок: від «як малий – вже бігає?» (і як вона пам'ятає ту зламану півроку тому ногу...) до «розмовляла щойно з Ларисою Масенко про правопис...». Часом шкодую, що не вмикала диктофон. Але всі теми неминуче зводяться до одного – того, що стало квінтесенцією всього життя Олександри Антонівни. Якщо це назвати *філологія* – виявиться затісно. Це якась одержимість СЛОВОМ, це так, ніби ти повністю в полоні слова і сам полониш його, повнишся словом і наповнюєш його новим змістом, тонкими інтонаціями, і, зрештою, виповнюєш обов'язок перед словом. Власне цей філологічний і академічний обов'язок знайшов своє втілення в одному із життєвих (саме в такій ієрархії) і фахових ампула Професорки – у довголітній праці головою і членом спеціалізованої вченої ради на філологічному факультеті.

Кілька десятків здобувачів пройшли вишкіл в Олександри Антонівни на етапі підготовки і у процесі самого захисту дисертацій. Треба сказати, що кожна із робіт голова спецради не просто читала, не лише опрацьовувала. На деякий час кожна дисертація ставала і мішенню для критики, і полем для інтелектуальних змагань, і своєрідною призмою, крізь яку можна було побачити вельми цікаві ідеї. Часом (і це завжди було відчутно) – захоплювала, а інколи – розчаровувала. Однак ніколи жодна робота не залишала Професорку байдужою. Бо у кожную роботу вона вкладала частинку себе. Спостерігаючи за співпрацею Олександри Антонівни й аспірантів, я поділила її на кілька етапів:

- перша зустріч з дисертантом,
- ретельне вичитування тексту,
- потім *вичитування* (в іншому – п'ятому, переносному – значенні цього слова – див. Словник української мови, том I, с.538) аспірантові,
- а далі – перевірка на фаховість через низку питань, від яких часом ставало страшно,

- після цього – зазвичай пауза для того, щоб дисертант «визрів» остаточно,
- і нарешті – омріяний допуск до захисту!

Кожен із цих етапів із кожним здобувачем я переживала особисто. Собі (поряд з виконанням функцій секретаря спецради) приборала роль «антистресового психолога». Бо треба ж було підготувати здобувачів до зустрічі з Олександрою Антонівною, а опісля – майже завжди заспокоювати і часом навіть витирати сльози... Однак ці довгі бесіди дисертанти згадували потім з великим пієтетом. Професорка настільки глибоко вникала в суть кожної роботи, що для здобувачів після спілкування з нею починали відкриватися щоразу нові грані та перспективи для подальших досліджень. Це як пройти ще один додатковий захист, після якого можна впевнено ставати за кафедру перед поважною спецрадою.

Якщо б зібрати усі записи і помітки Олександри Антонівни в авторефератах, то вийшла б, мабуть, окрема книжка з назвою «Сучасні проблеми української філології». Мені здається, що Олександра Антонівна готувалася до кожного захисту не менше, ніж дисертант. І навіть та частина процедури, яку називають протокольною, завжди відбувалася по-особливому. Олександра Антонівна всіляко уникала одноманіття, сірих заїжджених фраз, шукала те особливе слово-родзинку, яким можна було потрапити просто в ціль. У цих пошуках слова відчувався навіть азарт, або, по-модному, драйв. І відразу крізь лінзи окулярів стрибала така іскра, що я мимоволі починала думати: «От якби мені так само в такому віці...»

І ще – завжди брала на засідання спецради один надзвичайно важливий, а може, навіть і головний компонент, який відчувався у всьому – від вишитої блузки у поєднанні зі строгим костюмом до дискурсу. Це дух Івана Франка. Коли заходила в аудиторію – здавалося, що поряд незримо ступає Наш Патрон і легко підтримує її під руку... Той особливий і дуже органічний духовний зв'язок передавала усім – через слово, через інтонацію, цитуючи Франка, вивіряючи Франком...

І, звичайно ж, найвартісніше, що треба було черпати обома руками від Олександри Антонівни завжди і всюди, а особливо на захистах дисертацій, – думки, ідеї, зауваження, побажання... Стенограми засідань спецради у цьому сенсі виявилися надзвичайно цінними документами. Нижче перейду до цитат, у яких відчутне живе мовлення професорки, бо записані з виступів на захистах дисертацій. Попередньо ще зауважу, що до кожного здобувача ще й було підібрано особливий стиль викладу, який гармоніював з темою роботи. І цей стиль ніколи не зводився до штамів/кліше/затертих словесних формул. Кожен виступ наче виводив всіх з аудиторії у живу дійсність і відшукував у цій дійсності місце для досліджуваної мовознавчої проблеми. Так будувати свій дискурс, який одночасно мав на меті ще й глибокий науковий аналіз, здається, вміє лише Вона.

До слова запрошую Олександрю Антонівну.

«Україна в XVI – XVII ст. молилася, вона сприймала земні і небесні стихії як щось близьке собі. Шевченко пише: «Помолюся зорям яснооким», «А я собі у бур'яні молюся Богу». Шевченків дід щонеділі читав Мінею – святу книгу. Сам Шевченко підлітком читав Псалтир. Звідки це все? Безперечно, це теж відбиток поширення учительних Євангелій по Україні. І це велика Божа ласка, що ми сьогодні можемо досліджувати їх

у різних аспектах...» (дисертація Христини Макович «Діалектні риси мови українських рукописних учительних Євангелій XVI – XVII ст.»);

«...А культура мови, а культура родової пам'яті?!... Коли я працювала в Кракові, подивилася багатотомний біобібліографічний словник. Там, знаєте, записане прізвище, наприклад, якогось лісника. І поряд є згадка про дітей, про жінку, де він був похований... оце пам'ять роду. Шляхетність як стан душі. Так що нам ще багато треба працювати... Ідеться не тільки про традиції, ідеться про збереження ментальності, духу предків, духу вольності, духу порядності, насамперед чесності... Отже, сьогоднішній наш захист є дуже важливий якраз у цьому» (дисертація Лесі Хомчак «Лексика родинної обрядовості надсянських говірок»);

«Варто було б розширити задекларований у назві роботи функціональний аспект дослідження, можливо, навіть провести опитування, зокрема серед молоді, яке показало б функціональну силу окремих мовних одиниць. Адже не всі однаково сприймають слова *порядний, чесний, шляхетний*. Приходять в обіг нові деривати, приміром, *крутий*. Активними стають маловживані в тоталітарному суспільстві вислови *публічна особа, публічна опінія, жертковний, духовний, моральний авторитет*, слова, пов'язані з релігійними поняттями (*смирений*) тощо» (дисертація Оксани Клак «Прикметники із значенням морально-етичних та інтелектуальних характеристик людини в сучасній українській літературній мові»);

«Мені здається, що в нашому суспільстві з не такою високою юридичною освіченістю варто популяризувати різні тексти такого характеру. Згадаймо тут діяльність Наукового товариства імені Тараса Шевченка. Сто років тому почала роботу юридична секція, яка була дуже розвинута. Галичина того часу – це була епоха юристів. Це і Дністрянський, і Кость Левицький. І ці регіональні особливості треба досліджувати. Або візьмімо словник 1851 року. А ще був «Вісник державних законів австрійських», де був переклад конституції українською мовою. Чи словник за редакцією А. Кримського. Або термінологія І. Франка у «Перехресних стежках»... (дисертація Петра Луна «Термінологія конституційного права України: історія становлення та системна організація»);

«Здається, що варто було б більше розглянути мовні стихії того часу, подивитися на мову різних суспільних верств. Це цікавий аспект дослідження для істориків мови» (дисертація Мирослави Кулієвич «Рукописна збірка віршів Климентія Зиновієва: лінгвістичний та палеографічний аналіз»);

«У радянські часи коміки жартували, що українці першими зробили «операцію на серце», бо є така пісня: «Візьми моє серце, дай мені своє». З українського кордоцентризму іронізували. Навіть у період, який дослідила наша дисертантка, теж були особливості у трактуванні образу серця. Взяти хоча б вислів Тараса Шевченка: «Ми серцем голі догола»... Популяризм на сторінках наших медій дедалі більше стає словом *розум*. Тому актуальним є питання кореляції понять *серце* і *розум*. Мабуть, серце не завжди розумне. Тут варто задуматись... ця дисертація є цікавим кроком до того, аби ми розуміли, що мова – не тільки слова. У працях Юрія Шевельова є дуже добра думка про те, що мова – це насамперед образ, який стоїть за словом. І наше завдання як педа-

гогів полягає в тому, щоб навчити молодь бачити за словом образ, емоцію» (дисертація Христини Щепанської «Мовний образ *серця* в українській поезії XIX століття»);

«Зараз в науковий обіг входить термін *усність*. Що таке усність? Ще Франко писав, що коли збирають фольклорні матеріали, не вміють записувати оте усне. Це певні інтонаційні параметри, поведінковий текст. Це вміння слухати. Запишіть особливості нашого голосу. А що таке мелодійність? Вона теж має якісь параметри. Треба вивчати усний текст. Це величезне багатство... Найбільше людина виявляє себе все ж таки в усності. Це жива субстанція живого тіла» (дисертація Ірини Романини «Структурно-семантичні особливості діалектних текстів про чуда в наддністрянському говорі»);

У цих небагатьох (з-поміж великої кількості записаного) репліках Олександри Антонівни – гострий розум, тонкий гумор, глибоке розуміння засобів і способів вивчення мови, педагогічний хист. І завжди – доброзичливість до своїх колег, які ступають науковою стежиною. Мати такого Вчителя – велике Боже благословення. А бути таким Вчителем – великий Божий дар, який несе в собі і яким щедро ділиться Олександра Антонівна. Бо знає – це Її обов'язок перед Богом, перед Україною, перед Словом.